

BHAGAVAN DASA KONCEPCJA „RELIGII POWSZECHNEJ”

PRZYZYNEK DO BADAŃ NAD ŹRÓDŁAMI IDEI RELIGII GLOBALNEJ

ks. Andrzej Wańka

Wstęp

Przynajmniej od połowy ubiegłego stulecia coraz więcej mówi się i pisze o cywilizacji globalnej oraz rozmaitych jej aspektach. Dzisiaj idea ta posiada zapewne tylu zaprzysięgłych zwolenników, co i przeciwników. Rzadko jednak poddaje się krytycznej analizie coraz częstsze głosy dotyczące globalizacji religijnej. Brak jest w tej dziedzinie nie tylko kompetentnych analiz i opracowań, ale wręcz podstawowych informacji umożliwiających rzeczową ocenę tego procesu. Niniejszy szkic jest skromną próbą przyczynienia się do wypełnienia tej luki poprzez spojrzenie z religioznawczego punktu widzenia na myśl hinduskiego intelektualisty z przełomu XIX i XX wieku - Bhagavan Dasa, którego szczególnym przedmiotem zainteresowania pozostawała kwestia globalizacji religijnej¹

Osoba

Bhagavan Das (1869 – 1959) był indyjskim myślicielem i działaczem społecznym, absolwentem uniwersytetu w Kalkucie, doktorem honoris causa uniwersytetów w Benares i Allahabadzie. Pod silnym wpływem teozofii Heleny Bławatskiej stał się orędownikiem idei unifikacji istniejących religii. Autor m.in. takich dzieł jak: “The Essential Unity of All Religions”, “The Science of the Self”, “The Science of the Emotions”, “The Science of Religion, or Sanatana Vaidika Dharma”, “World War and Its Only Cure - World Order and World Religion”

¹ Por. L. Frédéric, Słownik cywilizacji indyjskiej, t. 1, Katowice 1998, s.125.

Sarvepalli Radhakrishnan zalicza go, obok Gandhiego, Tagore'a i Aurobindo Ghosha, do luminarzy indyjskiego nurtu myślowego zmierzającego do fuzji kultury Wschodu i Zachodu² Jego poglądy na temat integracji religijnej wydają się warte zauważenia także dla tego, że zostały zasymilowane przez wiele ruchów z kręgu kulturowego New Age'u.

Zjednoczenie religii na płaszczyźnie uniwersalnych prawd wspólnych

Bhagavan Das stosunkowo obszernie wypowiada się na temat utworzenia jednej globalnej religii, co nie oznacza jednak, że jest to ujęcie wyczerpujące bądź też systematyczne. W swoich publikacjach autor wiele miejsca poświęca podawaniu uzasadnieniu takiej fuzji, jej dobroczynnych skutków oraz wykazywaniu istniejących podobieństw między religiami, powściągliwie jednak traktuje istotną dla analizowanego zagadnienia kwestię drogi do osiągnięcia wyznaczonego celu. Taki stan rzeczy nadaje jego projektowi charakter ogólnikowy i teoretyczny.

Zagadnienie fuzji religijnej pojawia się u omawianego autora w ścisłym związku ze zdecydowaną niezadowolającą oceną współczesnego świata. Piszący w pierwszej połowie minionego stulecia, B. Das ocenia, że w wyniku przemian jakie zaszły we współczesnym świecie, ludzkość stoi przed alternatywą: albo powszechne wprowadzenie modelu sowieckiego, albo religia powszechna połączona z racjonalnym planem porządku społecznego i zharmonizowana z osiągnięciami współczesnej nauki³ Wobec takiego stanu rzeczy B. Das stwierdza: „Żywotną potrzebą Rasy Ludzkiej jest Powszechna Duchowa i jednocześnie Naukowa Religia, która opierałaby się na tych samych filozoficznych, naukowych, psychofizycznych podstawach, prawach i faktach Natury, szczególnie Ludzkiej Natury, na których powinna opierać się Organizacja Społeczna”⁴

Religia taka miałaby zapewnić człowiekowi maksimum szczęścia i realizacji potencjalnych możliwości jego natury, zarówno teraz, jak i w przyszłości⁵ Uniwersalna światowa religia miałaby też być drogą do osiągnięcia globalnego pokoju i jedności, przez to, że postawa różnorodności podporządkowana byłaby w niej najwyższemu ideałowi Jedności⁶ Miałoby się to

² Zob. S. Radhakrishnan, *Filozofia indyjska*, t. 2, Warszawa 1960, s.674.

³ Por. *The Essential Unity of All Religions*, Compiled by B. Das, Wheaton, Ill. 1939² (przedr. 1946), XXI - XXII. Wraz z upływem czasu i wybuchem II wojny światowej autor zmienił charakter alternatywy na: albo powszechna religia, albo uzbrojony świat. Por. tenże, *World War and Its Only Cure - World Order and World Religion*, Benares 1941, s.68 - 70.

⁴ B. Das, *World War ...*, dz.cyt., s.68.

⁵ Por. *The Essential Unity of ...*, dz.cyt., s.XXII.

⁶ Por. Tamże, s.14 - 15.

przyczynić do przewyciężenia podziałów między Wschodem a Zachodem, między religią a nauką, jak również między poszczególnymi religiami i ich wyznawcami⁷. Aby religia taka mogła osiągnąć swój cel powinna być, zdaniem B. Dasa, połączona z nowym światowym porządkiem społecznym i nową cywilizacją, daleko świetniejszą niż jakakolwiek wcześniejsza⁸

Swój projekt powszechnej religii światowej opiera B. Das o aprioryczne założenie równości wszystkich istniejących religii. Jest on przekonany, że we wszystkich odnaleźć można te same wierzenia, symbole i praktyki⁹. Zasadnicza część jego publikacji, poświęconych omawianemu zagadnieniu, próbuje uzasadnić to założenie poprzez wykazanie istniejących między religiami podobieństw. W swojej hermeneutyce religii porównuje on doktryny, symbole, praktyki, a nawet struktury społeczne religii świata, w taki jednak sposób, że wyabstrahowuje je z ich naturalnego kontekstu religijnego, traktując jako autonomiczne całości¹⁰. Tak wyabstrahowane wielkości podaje hermeneutyce porównawczej, pod kątem wykazania elementów wspólnych¹¹. Przy analizie religii świata spogląda na nie przez pryzmat klasycznej teologii hinduistycznej, rozróżniając i klasyfikując ich elementy ze względu na trzy drogi zbawienia przyjęte w hinduizmie: drogę wiedzy, drogę czynu i drogę pobożności¹².

Wnioskiem, do którego nasz autor dochodzi w wyniku swych analiz, jest stwierdzenie, że wszystkie istniejące religie są w swej istocie „jednym i tym samym”¹³. B. Das przeświadczony jest, że różnice istniejące między poszczególnymi religiami polegają jedynie na różnicach słów, nazw, języków, lub nieistotnych zewnętrznych form, ale nigdy nie dotyczą istotnych idei¹⁴. Istota jest wspólna wszystkim religiom¹⁵. Dzieje się tak dlatego, że założyciele religii dokonywali jedynie reproklamacji w nowych formach *Jednej Uniwersalnej Religii*, podkreślając jedynie różne jej aspekty, zależnie od okoliczności w których działali¹⁶. Spotykamy nawet u omawianego autora zwroty, w których stwierdza on, że to Bóg zgodnie ze swą wolą objawił te same fundamentalne prawdy w różnych pismach i kulturach¹⁷. Reproklama-

⁷ Por. *The Essential Unity of ...*, dz.cyt., s.15 - 16.

⁸ B. Das, *World War ...*, dz.cyt., s.69 - 71.

⁹ Por. Tamże, s.68; *The Essential Unity of ...*, dz.cyt., s.9 - 16.

¹⁰ Por. *The Essential Unity of ...*, dz.cyt., s.91 - 478.

¹¹ Przykładem może być tu cała książka *The Essential Unity of All Religions*, a zwłaszcza strony 91 - 478.

¹² Autor wprost i jednoznacznie stwierdza to w: B. Das, *World War ...*, dz.cyt., s.68 przyp. 1, oraz *The Essential Unity of ...*, dz.cyt., s.85. Potwierdza to też układ i nazewnictwo rozdziałów tejże książki.

¹³ Por. B. Das, *World War ...*, dz.cyt., s.68; *The Essential Unity of ...*, dz.cyt., s.16, s.566.

¹⁴ Por. *The Essential Unity of ...*, dz.cyt., s.66.

¹⁵ Por. Tamże, s.63.

¹⁶ Por. Tamże, s.18, s.66.

¹⁷ Por. Tamże, s.63.

cja taka staje się, zdaniem autora, konieczna zawsze wtedy, gdy wcześniej ogłoszona religia ulegnie nadmiernemu sformalizowaniu¹⁸ Oznacza to przyjęcie tezy, że wszystkie religie są jedynie aspektami tej samej prawdy oraz, że żadna religia nie ma charakteru absolutnego. B. Das tezę taką wyraźnie przyjmuje i czyni jednym z zasadniczych założeń swojej koncepcji¹⁹

Powyższe przesłanki prowadzą go z kolei do stwierdzenia, że skoro żadna religia nie jest całkowicie prawdziwa, ani żadna nie jest całkowicie fałszywa, to należy albo wszystkie uznać, albo wszystkie odrzucić. Oba rozwiązania, zdaniem Dasa, są nie do zaakceptowania. Dlatego jedynym rozsądnym rozwiązaniem jest w jego rozumieniu, wyłowienie, odsianie elementów *Podstawowej Religii* spośród innych nieistotnych form, wszystkich istniejących religii. Elementy *Podstawowej Religii* określa on mianem ziarna, natomiast pozostałe po ich odseparowaniu nieistotne formy nazywa plewami, które służą jedynie do przechowywania ziarna prawdy, ale nie są pokarmem człowieka²⁰ Takie przeświadczenie otwiera drogę do zerwania więzi między formą, a treścią i traktowania tej ostatniej w sposób abstrakcyjny i wolny od kontekstualnych uwarunkowań tradycji.

Drogą do osiągnięcia tej nowej, światowej religii jest więc, zdaniem B. Dasa, wydobywanie elementów najbardziej pierwotnej dla wszystkich religii prawdy z dotychczasowych form i oczyszczenie ich z wpływów jakie te formy na nie wywarły. W ten sposób, drogą destylacji, odseparowany zostanie rdzeń każdej religii, z którego utworzona zostanie najbardziej wspólna wszystkim *Powszechna Religia*²¹ Ów rdzeń - fundamentalna dla wszystkich religii prawda stanowi, w mniemaniu autora, rodzaj najbardziej podstawowej, powszechnej i ponadczasowej religii, która dotyczy i wiąże wszystkich niezależnie od zmieniających się okoliczności²² Elementy tej prawdy rozsiane są we wszystkich istniejących religiach, należy je tylko wydobyć i synkretycznie połączyć w jedno, by powstała światowa *Religia Powszechna*. Taka powszechna i podstawowa religia nie wykluczałaby żadnego partykularnego wyznania, lecz obejmowała i syntetyzowała w sobie wszystkie²³ Kluczem do identyfikacji fundamentalnych prawd mających wejść do światowej religii powszechnej ma być, zdaniem B. Dasa, zasada powszechnej zgody, polegająca na jednomyślnej akceptacji tych prawd przez wszystkie wielkie religie świata. Podkreślmy raz jeszcze, że nie chodzi tu jedynie o zgodę większości, lecz o całkowitą jednomyślność²⁴

¹⁸ Por. Tamże, s.17 - 18.

¹⁹ Por. Tamże, s.17, s.63, s.89 przyp. 1; tenże, *World War ...*, dz.cyt., s.68.

²⁰ Por. *The Essential Unity of...*, dz.cyt., s.57.

²¹ Por. tenże, *World War ...*, dz.cyt., s.69; *The Essential Unity of...*, dz.cyt., s.57.

²² Por. Tamże, s.70.

²³ Por. B. Das, *World War ...*, dz.cyt., s.68, s.71, s.73.

²⁴ Por. *The Essential Unity of...*, dz.cyt., s.54 - 55, s.59 - 60.

W zjednoczeniu religii, zdaniem B. Dasa, ma także dopomóc przełamanie barier między religią, a nauką. Zaowocuje ono przełamaniem barier międzyreligijnych i oczyszczeniem religii z zabobonów, pozwoli także nadać im wspanialszą formę²⁵ Wezwanie do nadania religii naukowego charakteru pojawia się u B. Dasa wielokrotnie²⁶

Dla zrealizowanie takiego celu autor postuluje powołanie organizacji reprezentującej całą ludzkość, w skład której wchodziłaby także federacyjna *Liga Wszystkich Religii*, mająca stanowić odpowiednik *Ligi Narodów*, dla osiągnięcia powszechnego konsensusu w sprawach konfesyjnych na drodze „demokratycznej”²⁷ Prawdy najbardziej uniwersalne, możliwe do zaakceptowania przez wszystkie religie konstytuowałyby *Religię Powszechną*²⁸ Za-początkowanie takiej religii - wierzy autor - dałoby początek nowej i dobroczynnej ery rządzonej przez naukową religię i religijną naukę - erze nowej cywilizacji i powszechnego braterstwa²⁹ Niestety autor nie wyjaśnia, jaką rolę pełniłyby elementy religii, które nie zostałyby wybrane do *Religii Powszechnej*, ani jaką rolę pełniłyby wobec nowej religii globalnej dotychczas istniejące religie, nie przedstawia też szczegółów dotyczących procesu owej religijnej fuzji.

Zakończenie

Przeprowadzona w powyższym artykule analiza poglądów Bhagavan Dasa pozwala nam stwierdzić, że przedstawiony przez niego projekt religii globalnej opiera się na założeniach suponujących równość istniejących religii w aspekcie prawdy. Założenie to oznacza aprioryczne odmówienie każdej z religii nie tylko prawa do prawa do absolutności, ale także do uniwersalności. Postawa taka prowadzić musi z konieczności do rozwiązania kwestii prawdy przez przyjęcie postawy eklektycznej, ufającej, że pełną prawdę można odnaleźć jedynie w łącznych poglądach ich wszystkich religii. Założenie, mówiące o konieczności „destylacji prawdy” z wszystkich możliwych źródeł, dla zyskania spójności, domaga się harmonizacji elementów formalnych i treściowych różnych systemów, niejednokrotnie niezgodnych lub sprzecznych. To zaś w dziedzinie epistemologicznej prowadzi do subiektywizmu i relatywizowania doktryn. Metoda taka rodzi też pytanie o powód uznania tworu eklektycznego za wyższy od każdego z istniejących?

²⁵ Por. Tamże, s.26.

²⁶ Zob. np. Tamże, s.XIX, s.15 – 16, s.17, s.19, s.26.

²⁷ Por. Tamże, s.7, s.19, s.26 - 27, s.515 - 516.

²⁸ Por. Tamże, s. 60.

²⁹ Por. Tamże, s.17; tenże, *World War ...*, dz.cyt., s.71.

Z krytycznego punktu widzenia, zaproponowana przez Bhagavan Das idea religii globalnej nie wykracza poza sferę ogólnikowo sformułowanego paradygmatu. Jej praktyczna aplikacja stanąć musi bowiem wobec oczywistych kontrowersji związanych z synkretycznym charakterem proponowanej powszechnej religii światowej raz niezaprzeczalnym prawem do poszanowania tożsamości religii świata. Do elementów sprzyjających jej popularyzacji zaliczyć należy wciąż narastające społeczne zainteresowanie postawami unifikacyjnymi i integrystycznymi. Wydaje się jednak, że zarówno jej ogólnikowy i teoretyczny charakter, jak i brak wyrazu w formach społecznych nadaje opisanemu projektowi religii globalnej zauważalny rys religijnej utopii.

SUMMARY

Bhagavan Das Conception of „Universal Religion” Contribution to the Research of Idea of Global Religion’s Roots

The aim of this article is critical analysis, from religious science point of view, little known subject till now, to create one world universal religion, which was introduced by Indian thinker and social active person - Bhagavan Das (1869 – 1959).

B. Das proposes to form one total, syncretic, „Universal Religion” on the ground of distillation of existing religions all common truths, from which then, on the way of synthesis, would become one absolute „Universal Religion” On the basis of passed analysis the author reached the conclusion, that represented by B. Das project of global religion leans on premises founding equality of existing religions, in aspect of truth, what drives to relativation of the world religions. However, this concept is lacking in respect for the right to own world religion’s identity.

rev. Andrzej Wańka